

LIETUVOS ISTORIJOS INSTITUTAS

LIETUVOS
ISTORIJOS
METRAŠTIS
2018 metai
1

Žurnalo leidybą finansavo

LIETUVOS MOKSLO TARYBA

PAGAL VALSTYBINĘ LITUANISTINIŲ TYRIMŲ IR SKLAIDOS
2016–2024 METŲ PROGRAMĄ

Projekto finansavimo sutartis Nr. LIP-074/2016

Redakcinė kolegija:

Egidijus ALEKSANDRAVIČIUS
Vytauto Didžiojo universitetas

Jan JURKIEWICZ
Adomo Mickevičiaus universitetas Poznanėje

Zigmantas KIAUPA
Lietuvos istorijos institutas

Česlovas LAURINAVIČIUS
Lietuvos istorijos institutas

Ingė LUKŠAITĖ
Lietuvos istorijos institutas

Elmantas MEILUS (pirmininko pavaduotojas)
Lietuvos istorijos institutas

Jolita MULEVIČIŪTĖ
Lietuvos kultūros tyrimų institutas

Rimvydas PETRAUSKAS
Vilniaus universitetas

Edmundas RIMŠA
Lietuvos istorijos institutas

Jolita SARCEVIČIENĖ (sekretorė)
Lietuvos istorijos institutas

Vladas SIRUTAVIČIUS
Lietuvos istorijos institutas

Gintautas SLIESORIŪNAS (pirmininkas)
Lietuvos istorijos institutas

Darius STALIŪNAS
Lietuvos istorijos institutas

Saulius SUŽIEDĖLIS
Milersvilio universitetas

Joachim TAUBER
Šiaurės Rytų institutas Liuneburge

Šio žurnalo straipsnių pavadinimai ir santraukos cituojami duomenų bazėse:

Articles appearing in this journal are abstracted and indexed in:
HISTORICAL ABSTRACTS. AMERICA: HISTORY AND LIFE.
EBSCO Publishing

ISSN 0202-3342

© Lietuvos istorijos institutas, 2018

© Straipsnių autoriai, 2018

MOKSLO GYVENIMAS

Konferencijos

KONFERENCIJA „APSAUGOTI IMPERIJĄ: RUSIJOS IMPERIJOS VALDŽIA IR RUSŲ NACIONALISTŲ ALJANSAS ŠIAURĖS VAKARŲ KRAŠTE VĖLYVUOJU IMPERIJOS LAIKOTARPIU“

2018 m. vasario 10–11 d. Tokijo universitete (Japonija) vyko tarptautinė konferencija „Apsaugoti imperiją: Rusijos imperijos valdžia ir rusų nacionalistų aljansas Šiaurės vakarų krašte vėlyvuju imperijos laikotarpiu“ (*Protecting the Empire: Imperial Government and Russian Nationalist Alliance in the Western Borderlands during the Late Imperial Period*), kurią organizavo Lietuvos istorijos institutas ir Kobės universiteto Tarpkultūrinių studijų skatinimo centras (Japonija), vykdydami Lietuvos mokslo tarybos ir Japonijos mokslo skatinimo organizacijos finansuojamą dvišalį Lietuvos ir Japonijos mokslo projektą „Divergencija per konvergenciją: imperializmo ir nacionalizmą santyčiai Rusijos imperijos vakariniame pakraštyje (XX a. pradžioje)“ (LMT projektas Nr. S-LJB-17-3; 2017–2019). Lietuvos istorijos instituto ir Japonijos mokslininkai pradėjo sėkmingai bendradarbiauti 2016 m., kai Lietuvos istorijos institute buvo organizuota tarptautinė konferencija „Religija ir tautinis tapatumas buvusios Lietuvos Didžiosios Kunigaikštystės žemėse“ (*Entangled Interactions between Religions and National Identities in the Space of the Former Polish-Lithuanian Commonwealth*), kurioje dalyvavo mokslininkai iš Tokijo, Kobės, Ivatės universitetų.

Konferenciją „Apsaugoti imperiją“ sudarė keturios sekcijos, kuriose pranešimus pristatė mokslininkai iš Lietuvos istorijos instituto, Tokijo, Kobės, Ivatės, Talino, Jeruzalės hebrajų universitetų, Socialinių mokslų aukštosios mokyklos Paryžiuje bei Socialinių ir humanitarinių mokslų aukštosios mokyklos Sankt Peterburge.

Pirmoje konferencijos sekcijoje „1905 metai: pokyčių metai“ Antonas K o t e n k a (Socialinių ir humanitarinių mokslų aukštoji mokykla Sankt Peterburge) perskaitė pranešimą „Kai pradedama kalbėti ukrainiečių klausimu: Rusijos imperijos valdžia ir rusų nacionalistai kovoje su ukrainiečių nacionalizmu 1905–1914 m.“. A. Kotenka ypatingą dėmesį atkreipė į rusų nacionalistų organizacijų (Rusų nacionalistų Kijevo klubo, Rusų tautos sąjungos Kijevo skyriaus) leistą periodinį leidinį „Kijevietis“ (*Киевлянин*, 1864–1919), kuriame vyko aštri ideologinė kova prieš ukrainiečių tautinį judėjimą. A. Kotenka nagrinėjo, kokias reikšmines sistemas naudojo minėtų rusų nacionalistų organizacijų atstovai, siekdami „įrodyti“, jog ukrainiečiai yra trinarės rusų tautos dalis. Chiho F u k u s h i m a (Tokijo universitetas, Užsienio studijų centras) skaitė pranešimą „1905 metų tolerancijos įsako įtaka unitams“, kuriame detalai nagrinėjo klausimą, kaip Tolerancijos įsakas (1905 m. balandžio 17 d.) galėjo veikti buvusių unitų padėtį bei pasirinkimus. Vilma Ž a l t a u s k a i t ė (Lietuvos istorijos institutas) skaitė pranešimą „Tarpkonfesinės varžybos Lietuvoje po Tolerancijos įsako paskelbimo“, kuriame aptarė Tolerancijos įsako paskelbimo pasekmes Ortodoksų ir Katalikų bažnyčioms Lietuvoje; kokia buvo ar ir kaip keitėsi bažnyčių kaip bendruomenių ir bažnyčių kaip institucijų socialinė laikysena; kokių buvo panašumų ir skirtumų vyskupijose / gubernijose. V. Žaltauskaitė akcentavo klausimą, kaip šiuose procesuose dalyvavo valdžia, ar ir kaip besireiškiantys nacionalizmai keitė jos santykį su bažnyčiomis, taip pat pastebėjo, kad tarpkonfesiniai santykiai po Tolerancijos įsako paskelbimo vertintini atsižvelgiant į daugelį aplinkybių, kultūrinės normas ir turėtų būti komponuojami į tuo metu vykusių politinių reformų kontekstą.

Antroje konferencijos sekcijoje „Įsivaizduojamos tautos ir imperija“ Sayaka K a j i (Ivatės universitetas) perskaitė pranešimą „Atsiminimai apie 1863–1864 metų sukilimą ir jo slopinimą XIX–XX a. sandūroje“. Pranešime S. Kaji pristatė Rusijos imperijos valdžios atstovų paskelbtus atsiminimus apie 1863–1864 m. sukilimą rusų periodinėje spaudoje „Maskvos žinios“ (*Московские ведомости*) ir „Rusijos senovė“ (*Русская старина*), nagrinėjo, kaip buvo aktualizuojamas Vilniaus generalgubernatoriaus Michailo Muravjovo vaidmuo malšinant sukilimą Vilniuje ruošiantis atidengti paminklą Muravjovui (1898 m.). Vytautas P e t r o n i s (Lietuvos istorijos institutas) pranešime „*Tertius gaudensis*: rusų nacionalistų organizacijų kūrimasis ir veikla Šiaurės vakarų krašte, 1906–1914“ padarė išvadą, kad rusų nacionalistinės organizacijos Šiaurės vakarų krašte buvo gana silpnos, dauguma jų narių vykdė ideologinę kovą su lenkų tautinio judėjimo atstovais, siekdami baltarusius, išpažįstančius katalikų tikėjimą, laikyti „rusų“, o ne „lenkų“ tautos dalimi. Hiromi K o m o r i (Vasedos universitetas) pranešime „Tautinis nihilizmas ar tautinis liberalizmas? Ado Grenzsteino kova prieš estų tautą“ nagrinėjo klausimą, kodėl publicistas ir mokytojas A. Grenzsteinas (1849–1916) palaikė Rusijos imperijos valdžios politiką estų tautinio judėjimo atžvilgiu ir kokį esto įvaizdį formavo savo dar-

buose. Vladimiras L e v i n a s (Jeruzalės hebrajų universitetas) atskirą dėmesį sutelkė į klausimą: „Rusijos žydai ir rusų nacionalizmas: kodėl nebuvo dešinėsios politikos vėlyvučiu Rusijos imperijos periodu?“

Trečioje konferencijos sekcijoje „Pokyčiai švietimo sistemoje“ Kimitaka M a t s u z a t o (Tokijo universitetas) pranešime „Visuotinis švietimas ir vietinė politika Ukrainoje vėlyvučiu Rusijos imperijos periodu“ aptarė pokyčius valstybinėje švietimo sistemoje po 1905 m., atskirai nagrinėjo klausimą, kaip vyko slaptųjų mokyklų su lenkų dėstomąja kalba kūrimasis. Olga M a s t i a n i c a - S t a n k e v i č (Lietuvos istorijos institutas) pranešime „Imperinio lojalumo formavimas valstybinėje švietimo sistemoje“ nagrinėdama bendrojo lavinimo dalykų – istorijos, geografijos, rusų kalbos ir literatūros dėstymo turinio ir metodikos pokyčius po 1905 m. bei šių mokomųjų dalykų reikšmę diegiant imperinį lojalumą Šiaurės vakarų krašte, pastebėjo, kad po 1905 m. įvykių nei centrinės, nei vietinės švietimo valdžios atstovai iš esmės neieškojo specialių priemonių, taikytų būtent Šiaurės vakarų krašto jaunimo nuostatoms paveikti. Po 1905 m. kai kurie mokytojai bandė mokymo procese daugiau dėmesio skirti Šiaurės vakarų krašto istorijai ir geografijai. Bet net ir tokiais atvejais išreikštas noras giliau pažinti gimtosios aplinkos istorinę praeitį ir gamtinius išteklius turėjo būti vien tam tikras „didžiosios tėvynės“ pažinimo etapas. Švietimo žinybos administracijai net rusiškos Šiaurės vakarų krašto istorijos ir geografijos akcentavimas atrodė kaip galintis turėti separatistinio potencialo. Yoko A o s h i m a (Kobės universitetas) pranešime siekė atsakyti į klausimą „Ar Šiaurės vakarų krašte švietimo politika buvo „liberali“ ar kompromiso politika?“ Pranešėja padarė išvadą, kad Rusijos imperijos centrinė ir vietos valdžia, siekdama išlaikyti stabilų padėtį, buvo priversta daryti „liberalius“ pokyčius švietimo politikoje po 1905 m., įvesdama gimtąsias kalbas į pradinių ir vidurinių mokyklų mokymo programas, leisdama sudaryti tėvų komitetus prie valstybinių vidurinių mokyklų.

Ketvirtoje konferencijos sekcijoje „Susidūrimai su nerusų nacionalizmu“ Darius S t a l i ū n a s (Lietuvos istorijos institutas) perskaitė pranešimą „Rusijos imperijos valdžios politika vėlyvučiu imperijos periodu: nauji iššūkiai, seni metodai?“, kuriame siekė išsiaiškinti, kokie veiksniai keitė carinės tautinės politikos strategiją XX a. pradžioje, kokie nauji tos politikos elementai buvo įgyvendinti po 1905 m. D. S t a l i ū n a s itin atkreipė dėmesį į kalbos klausimą baltarusių katalikams dėstant katalikų tikybą. Jis buvo glaudžiai susijęs su tautiškumo definicijomis, kurias imperinė valdžia taikė praktikoje. Pranešėjas atskirai nagrinėjo, kaip centrinės ir vietos valdžios atstovai vertino lietuvių tautinį judėjimą, ar siekė juo pasinaudoti kaip kovos priemone prieš lenkų tautinį judėjimą. Karstenas B r ū g g e m a n n a s (Talino universitetas) pranešime „Imperijos gynimas baltiškose provincijose: nacionalistinės vizijos po 1905 m. revoliucijos“ nagrinėjo rusų filosofo, Dorpat (Tartu) universiteto profesoriaus Antono

Budilovičiaus (*Антон Семенович Будилович*, 1846–1908) publicistinę veiklą periodiniame leidinyje „Rusijos pakraščiai“ (*Окраины России*), kuriame buvo propaguojami rusų nacionalizmo pagrindai. Juliette C a d i o t (Socialinių mokslų aukštoji mokykla Paryžiuje) pranešime „Visos Rusijos steigiamasis susirinkimas ir tautinės problemos 1917 m. revoliucijos metu“ nagrinėjo, kaip buvo sprendžiamas tautinis klausimas Visos Rusijos steigiamajame susirinkime.

Olga Mastianica-Stankevič
(Lietuvos istorijos institutas)

KONFERENCIJA „CRUSADING AND THE CRUSADER MOVEMENT IN THE PERIPHERIES OF THE CHRISTIAN WEST, 1100–1500“

2017 m. spalio 5–7 d. Marburge (Vokietija) vyko tarptautinė mokslinė konferencija „Kryžiaus žygiai ir kryžievių judėjimas krikščioniškųjų Vakarų pakraščiuose 1100–1500 m.“ Ją surengė Herderio institutas, Kylio (Vokietija) ir Ostravos (Čekija) universitetai. Kvietimas dalyvauti šioje konferencijoje sulaukė plataus ir gyvo atgarsio, pranokusio pirminius organizatorių lūkesčius. Konferencijoje iš viso buvo perskaityti 26 pranešimai. Pagal pranešėjų kilmę ar darbo vietą reprezentuotos šios šalys: Anglija (3 pranešėjai), Australija (1), Bosnija ir Hercegovina (1), Bulgarija (1), Čekija (2), Danija (2), Kroatija (1), Lenkija (3), Lietuva (2), Rumunija (1), Rusija (1), Suomija (1), Vengrija (1), Vokietija (6). Ši įvairovė ir gausa gerai dera su viduramžių kryžiaus žygių judėjimo mastu ir gyliu: kryžiaus žygių judėjimas palietė visas šalis, o jame dalyvavo įvairiausių socialinių sluoksnių atstovai. Todėl ir konferencijoje skaityti pranešimai apėmė tokius geografiškai nutolusius regionus kaip Kanarų salos ir Suomija, Portugalija ir Egiptas, Bosnija, Vengrija, Lenkija ir Lietuva. Tokia prieiga ir bendro vardiklio suradimas buvo įmanomas visų pirma todėl, kad kryžiaus žygių istorijos tyrinėjimuose didelio atgarsio sulaukia pliuralistinė kryžiaus žygių koncepcija, kurią geriausiai reprezentuoja Jonathono Riley-Smitho, Normano Housley’aus ir Alano V. Murray’aus darbai. Ši koncepcija nesieja kryžiaus žygių fenomeno vien su Šventąja Žeme ir jų neriboja klasikinės kryžiaus žygių epochos rėmais (1096–1291). Didžioji dalis pranešimų buvo skirta vėlyviesiems kryžiaus žygiams, kurių epocha prasidėjo XIV a. pradžioje, tęsėsi per visą XV a., o jos atgarsių Europos politinėje mintyje ir politikoje galima aptikti ir kur kas vėlesniais laikais, iki pat XVIII a.